

ממדף התואר השלישי

רותם צור ורובי ריזל

1) ד"ר אמנון מעבי, קליטת יהודי תימן במושבות ארץ ישראל 1923–1946, מנחה: פרופ' אהרן גימאני, אוניברסיטת בר-אילן, המחלקה לתולדות ישראל, 2009.¹

העלייה הייתה נשמת אפה של הנהגת ההסתדרות הציונית העולמית, ששאפה להקים לעם היהודי ישות מדינית עצמאית בארץ ישראל, ועם זאת, המחקרים בתחום העלייה והקליטה עוסקים בעיקר בתקופה שלאחר הקמת המדינה. המחקר על עליית יהודי תימן בשנים שלפני הקמת המדינה מתמקד בתקופת העלייה הראשונה והשנייה, ואילו תקופת הביניים, המשתרעת על פני יותר מ-20 שנה (1923–1946), לא נחקרה. גם המחקרים הקיימים על עלייה זו התמקדו בנושא מסוים, ואין בהם כדי להציג תמונה שלמה וכוללת של קליטת עולי תימן בהתיישבות החקלאית לעומת מושבותיהם של העולים מאירופה. המחקר הנוכחי נועד להשלים חסר זה.

במחקר נותחו 16 יישובים של עולי תימן בהתיישבות החקלאית והחקלאית למחצה שהוקמו משנת 1909 ואילך, וכן ארבעה מושבים שהושוו להתיישבויות של עולי אירופה בעלות אופי דומה (מבחינת שטח גאוגרפי, זמן הקמת היישוב ותנאי הפיזיים: בינוי, שטח חקלאי, אמצעים חקלאיים וכולי). נבחנו התנאים החומריים והפיזיים של עולי תימן מרגע הגיעם לישראל, הווי אומר: יישובם, תנאי חייהם בהתיישבות החקלאית ושילובם בחברה הארץ-ישראלית, ונבדקו התמורות שחלו בהם בהשוואה לחייהם בתימן. עוד נבחנה השפעתם של מוסדות ההנהגה היהודית ביישוב – מנגנוני ההנהלה הציונית בארץ ישראל והסוכנות

1 בשלהי 2011 פורסם ספר המבוסס על המחקר: אמנון מעבי, מציאות כואבת: סיפור קליטתם של עולי תימן בתקופת המנדט בהתיישבות החקלאית בארץ-ישראל, האגודה לטיפוח חברה ותרבות, תיעוד ומחקר, פתח תקווה 2011.

היהודית, הרבנות הראשית, ההסתדרות הכללית והמפלגות הרלוונטיות – על קליטתם של עולי תימן במושבות ובמושבים, לעומת הנהגת עולי תימן, 'התאחדות התימנים' ו'קלוב הפועלים התימנים'. במחקר נבחנה התנהלותם של ראשי המושבות והשיח ביניהם, וכן נבחן כיצד התמודדו עולי תימן ביישוביהם עם התמורות שחלו בחייהם, בין השאר לעומת עולי אירופה בהתיישבות חקלאית בעלת אופי דומה הקרובה לאותם יישובים במקומה ובזמן הקמתה. עבודת המחקר מתבססת רובה על שיטת מחקר היסטורית וסוציולוגית-היסטורית, ונשענת על מסמכים, תעודות, תזכירים, פרוטוקולים משיבות, סיכומי דיונים ועוד, אשר נאספו בעיקר מארכיונים. במחקר שימשו גם קטעי עיתונות וכתבי עת רלוונטיים, ראיונות עם אנשים מדור המייסדים ואחרים ביישובי עולי תימן, תוך כדי הסתמכות על ספרות המחקר וספרות יפה (שירה ופרוזה). מטעמים שונים חולק המחקר לשתי תקופות: תקופת כהונתה של ההנהלה הציונית (עד 1929) ותקופת כהונתה של הסוכנות היהודית (מ-1929 ואילך), וממנו עולה כי בתקופת ההנהלה הציונית קופחו עולי תימן לאין ערוך, ובתקופת הסוכנות היהודית היה קיפוח יחסי בחלוקת המשאבים. גם המנהיגים הסקטוריאליים בני העדה כשלו לייצג כראוי את העולים, בשל פיצול כוחות ומסיבות נוספות.

2) ד"ר נורית כהן-לוינובסקי, פליטים יהודים במלחמת העצמאות, מנחה: פרופ' אניטה שפירא, אוניברסיטת תל-אביב, בית הספר למדעי היהדות, 2011.

מחקר זה בא להאיר את תופעת הפליטים והמפונים היהודים במלחמת העצמאות, הן מהזווית המקומית והן מהזווית הארצית, תוך כדי ניסיון לשלב בין 'מיקרו-היסטוריה' ל'מאקרו-היסטוריה' ובין פן הקהילה לפן האומה.

כ-60,000 בני אדם, כלומר כעשרה אחוזים מכלל היישוב היהודי בתש"ח, נאלצו לעזוב את בתיהם, לפרקי זמן משתנים, בזמן המלחמה ב-1948. רובם המכריע נמלטו מבתיהם בשכונות קו התפר בשלוש הערים הגדולות: ירושלים, תל אביב וחיפה. אוכלוסייה זו, שמצאה את עצמה בקו האש, בשכונות מעורבות או סמוך לשכונות ערביות, נמלטה בדרך כלל אל אזורים בטוחים יותר בתוך הערים ומצאה מקלט בבתי ספר, בבתי כנסת, בחדרי מדרגות, בחדרי כביסה ובכל חלל פנוי אפשרי אחר. אליהם נוספה גם אוכלוסייה שנמלטה מיישובים של 'ההתיישבות העובדת', שנמצאו אף הם בקו האש.

בפרק הראשון של עבודת המחקר מובאים תקדימים לפינוי אוכלוסייה אזרחית ממוקדי סכנה ביישוב היהודי לפני 1948, והפרשה מושמת בהקשר

היסטורי של עידן המלחמות המודרניות הטוטליות. בפרק השני הפרשה מתוארת 'מלמעלה', דרך עיניה של ההנהגה הארצית, המדינית והצבאית, עד נפילת גוש עציון ותחילת הפלישה של צבאות ערב, המציינות קו פרשת מים ביחסו של היישוב לפינוי אזרחים. בשלושת הפרקים הבאים מתוארת התופעה 'מלמטה', דרך עיניהם של המפונים: בפרק השלישי מתואר הפינוי מהקיבוצים, הפרק הרביעי מתמקד בפינוי משלוש הערים הגדולות, והפרק החמישי עוסק בפינוי ממושבים, ממושבות וממועצות מקומיות. הפרק השישי חוזר מה'מיקרו' היסטוריה ל'מאקרו' היסטוריה – לשאלת הפינוי בעיניה של ההנהגה הארצית אחרי 15 במאי, וכאן אפשר לראות כיצד הושלם המהפך בעמדה הרשמית בנוגע לפינוי. הפרק השביעי מרחיב עוד את היריעה וחותר לפענח את המרכיבים שבנו את כושר עמידתו של היישוב היהודי במלחמת העצמאות ואת המיתוסים שהזינו אותו. בתוך כך מוצגות גם הפנים הידועות פחות של היישוב בתש"ח – אלה של המשתמטים מן הקרבות, של היורדים מן הארץ ושל כוחות הפירוד שפעלו גם הם את פעולתם ביישוב היהודי ב-1948.

מקובל לומר שאת ההיסטוריה כותבים המנצחים. הגרסה המנצחת לא תמיד מקצה מקום לרגעי החולשה והמשבר ולסימנים המעידים שמהלכה של ההיסטוריה לא היה מכוון בהכרח לניצחון הצד הזה דווקא. לכותב את קורות הצד המנצח קל יותר לטוות את סיפורו כרצף של 'מהלכים נכונים' ושל 'עובדות ברורות', שהכשירו את הדרך לניצחון. אמנם כך הסיפור נהיה ברור יותר, אך גם מדויק פחות. סיפורם של הפליטים והמפונים היהודים במלחמת העצמאות עשוי לתרום להבנה מלאה יותר של המלחמה.

3) ד"ר דגנית בוני-דויד, להיות חיילת דתייה בצה"ל בין השנים 1948–1967, מנחה: פרופ' ג'ודי באומל-שוורץ, אוניברסיטת ברא-אילן, המחלקה לתולדות ישראל, 2011.

מטרת מחקר זה לבחון את החוויה האישית של חיילות דתיות ששירתו בצה"ל בשנים 1948–1967 תוך כדי התמקדות במפגש שלהן עם המסגרת הצבאית ועם החברה החילונית, וכן ביחסיהן עם בני משפחתן. הסוגיה נוגעת בכמה תחומים חשובים בחיי החברה במדינת ישראל, ובהם יחסי דת ומדינה, וכן סוגיות מגדר ופמיניזם. מחקרים מועטים יוחדו לשירותן של הנשים בכוח הצבאי לפני קום המדינה ולאחר מכן, ולא נעשו כלל מחקרים בנושא שירותן של בנות דתיות. מחקר זה שופך אור על סוגיה היסטורית זו, ובתוך כך מספק בידי של החוקר

המודרני כלי ניתוח גנריים שבאמצעותם אפשר לבחון את התמודדותן של נערות דתיות עם המסגרת הצבאית גם כיום.

לצורך המחקר הוגדרה 'חיילת דתייה' מי שמקפידה על שמירת השבת ומועדי ישראל, כשרות המזון וצניעות הלבוש. רוב הנבדקות נושאות המחקר לתנועת הקיבוץ הדתי או לתנועת בני עקיבא, ואף תורתם של אלה נבחנה בו, בשל השפעתה על אופן התמודדותן של החיילות בתחומים שנחקרו. מסגרת הזמן בת עשרים השנה שהתמקד בה המחקר נבחרה מאחר שלא חלו בה שינויים של ממש במבנה ובתפקידיו של צה"ל; לעומת זאת, מלחמת ששת הימים הביאה לשינויים דרסטיים בתחומים אלה וכן ביחסן של הקהילות הדתיות והחילוניות כלפי השירות הצבאי. הרחבת שטחה של מדינת ישראל הביאה עמה צורך להגדיל את הצבא, הן במספר חייליו ובמבנים המשמשים אותו, והן בהרחבת סמכויותיו ותפקידיו. בציבור הדתי החלו לקום יותר ויותר ישיבות, אולפנות וישיבות הסדר, וחלה 'מהפכה זוטא' בגישה המתירנית שאפיינה עד אותה עת את יחסו של הציבור הדתי כלפי חברה מעורבת. כך, בזמן שהשתנו והתפתחו תפקידי הנשים בצה"ל, נעשה שירותן של בנות דתיות בעייתי יותר.

4) ד"ר אלי רייכנטל, בדיקה מחודשת של פרשת קסטנר, מנחה: פרופ' חנה יבלונקה, אוניברסיטת בן-גוריון בנגב, המחלקה להיסטוריה של עם ישראל, 2009.

פרשת קסטנר היא אחת הפרשיות השנויות ביותר במחלוקת בחקר השואה בכלל ובשואת יהודי הונגריה בפרט, והיא מלווה אותנו עד היום. ישראל קסטנר, ראש ועדת העזרה וההצלה הציונית בהונגריה בתקופת השואה, נשא ונתן עם אייכמן להצלת מיליון מיהודי הונגריה בסוף מלחמת העולם השנייה. אף על פי שהצליח לשחרר לעולם החופשי רכבת ובה 1,684 ניצולים, נמתחה ביקורת נוקבת על התנהלותו, על שכדי להציל את אותם מעטים הוא נדרש להטעות את שאר הקרבנות שהיו מועמדים לחיסול ולהרגיע אותם.

ערב קום המדינה עלה קסטנר ארצה והיה לפקיד מדינה בכיר. במשפט הדיבה נגד מלכיאל גרינוולד באמצע שנות החמישים, שקסטנר ניסה לטהר בו את שמו, קבע בית המשפט המחוזי כי הוא 'מכר את נשמתו לשטן'. קסטנר ערער על הפסיקה לבית המשפט העליון, ושלושה מתוך חמישה שופטים קיבלו את ערעורו. אולם הוא לא זכה לשמוע את פסק הדין, אשר לפיו גרינוולד נמצא אשם ברוב הסעיפים בהוצאת דיבה מאחר שעוד לפני כן, בשיאה הטרגי של הפרשה, נורה קסטנר בידי צעירים קיצוניים סמוך לפתח ביתו בתל אביב.

עם פתיחתם של ארכיונים שונים בעולם המערבי, לאחר שהיו נעולים שישים שנה, ובעזרת תיעוד שנעשה בארץ, לרבות בקרב משפחות שהיו מעורבות בפרשה, נקרה לידי חומר ראשוני שהיה בסיס לעבודת המחקר. מן התיעוד החדש עולה תמונה שונה מן המקובל בזרם המרכזי, שלפיה בשנת 1944 ידעו יהודי הונגריה על הזוועות שהתחוללו באושוויץ, ומתברר כי גם במאי 1944 נשמר הסוד הנורא היטב; גם אם הגיעו ידיעות כלשהן ליהודי הונגריה, מנהיגי היהודים שללו אותן על הסף מאחר שסברו שכדאי להימנע מפניקה בקרב יהודי הונגריה משום שהרעה תחלוף מעל ראשיהם. עד עתה היה מקובל להניח שקסטנר רק שתק ולא יידע את יושבי הגטאות על הצפוי להם, אולם מן המחקר עולה שהיה פעיל בהפצת מידע כוזב שנועד להרגיע את תושבי הגטו. כך לדוגמה נצטוו נידונים למוות באושוויץ לשלוח גלויות המספרות כי מצבם טוב. קסטנר ידע על הונאה זו ודאג לשלוח את הגלויות ליעדיהן.

כללית, אפשר להצביע על שני דפוסי התנהלות שאפיינו את קסטנר בתקופת השואה: עד כיבוש הונגריה בידי הנאצים לקראת סוף המלחמה הוא עמד בראש פעולות הצלה במדינות הכיבוש, בעיקר במזרח אירופה, ובמקרים רבים אף פעל בניגוד לחוק. פעולות אלה כללו שליחת תרופות וכסף למחנות בפולין ובפרוטקטורט והעברת ניצולים מפולין להונגריה, שהייתה בטוחה יחסית. לעומת זאת, לאחר הכיבוש ולאחר שהגיע קסטנר לעסקה עם איימן לשחרור מקורביו הוא היה, כך עולה מהמחקר, למשתף פעולה צייתן וכנוע, שפעולותיו ומהלכיו נעשו בתיאום עם שלטונות הכיבוש.

5) ד"ר דניאלה רייך, דימונה – העשור הראשון והשפעתו על התפתחות העיר, מנחה: פרופ' יוסי בן-ארצי, אוניברסיטת חיפה, החוג ללימודי ארץ ישראל, 2011.

באמצעות התחקות מפורטת אחר ההתרחשויות בתחומי החיים השונים בדימונה, מחקר זה מתאר את תהליך התהוותה של העיר בעשור הראשון לקיומה, ובודק באיזו מידה הוא השפיע על קווי התפתחותה העתידית ועל גורלה לטווח הארוך. אחת ממטרות המחקר הייתה למקם את דימונה בנוף האנושי הישראלי העכשווי ולהשליך ממצבה על הנעשה במדינת ישראל בכלל, מתוך כוונה ללמוד בכך על דמותה של המדינה כקולטת עלייה המיישבת את העולים ומשלבת אותם בחברה, וכן לבחון את יחסה של המדינה לשוליים הגאוגרפיים שלה. ממצאי המחקר מעידים שלא מעט מכשולים נערמו בעת הקמתה של דימונה והתפתחותה בעשור הראשון לקיומה, כגון פער בין התכנון למציאות, נפילה בין הכיסאות ודינמיקה פוליטית מקומית קטנונית ולא מקצועית. עוד נחשף במחקר

יחסה של המנהיגות המדינית, אשר סגדה לרעיון פיתוח הנגב והפרחת השממה וראתה בדימונה אמצעי להגשים מטרה זו, אך לא ראתה בה יישוב חדש בלב הישימון שיש לטפחו, לחזקו ולפתחו. בעיות נוספות נבעו מכך שסדרי העדיפויות המדיניים השתנו בשנות השבעים, וכן בשל מאפיינים ייחודיים למקום.

כל אלה ועוד גרמו לדימונה, בתוך שני עשורים, להחליק במדרון תלול ומידרדר, ונוצר בה מעגל שקשה לצאת ממנו: נטישת הצעירים, המוכשרים ובעלי היכולות הכלכליות את העיר והי שארותם של התושבים החלשים והמשכילים פחות. למאזן ההגירה השלילי תרמו גם חולשותיה של מערכת החינוך, התרבות והרווחה בעיר. נסיבות אלה הניעו כאמור גלגל סספק אם אפשר לעצור ולשנות את כיוונו גם כעבור כמה עשורים.

התשתיות הפיזיות והארכלוסייה, אולם לא פחות מכך המרכיבים המדינתיים-הממשלתיים שצוינו למעלה, סימנו במידה רבה את קווי ההתפתחות העתידית של העיר והשפיעו על גורלה לטווח הארוך. דימונה התקשתה להכין את עצמה להשתלבות משביעת רצון בחברה הישראלית, ובתוך חמישה עשורים מצאה את עצמה 'יישוב פיתוח' פריפריאלי חברתי שנע בין הרצון ליצור לו זהות ייחודית ובין הרצון להיכלל בזהות הארצית הכללית. יותר מכול העיר מייחלת להכרה כי בהקמתה – בהתחשב במאפייני המקום, בעיותי ובקשיים שניצבו בפניה – היה מעשה של חלוציות שאינו נופל מכל מעשה חלוצי אחר בהיסטוריה הציונית היהודית של הארץ, ומן הראוי שייתפס ככזה בתודעת המדינה ובהיסטוריוגרפיה של ישראל.

6) ד"ר סיגל רון, שיחים של מזרחיות: דור ראשון ושני של מהגרות מזרחיות בעיר פיתוח בישראל, מנחה: פרופ' פנינה מוצפי-האלר, אוניברסיטת בן-גוריון בנגב, המחלקה לסוציולוגיה, 2009.

דימוין של נשים מזרחיות בישראל, ובייחוד של נשים ממוצא מזרחי המתגוררות בעיירות הפיתוח, הוא כתמונת התשליל של דמות הצבר הישראלי. 'מסעודה משדרות' הוא דימויה של האישה המזרחית בת הדור הראשון, ודמות הפרחה היא הדמות הסטראוטיפית לנשים מזרחיות צעירות שנולדו בישראל. הבסיס לדימויים הללו ולקישור של מזרחיות עם נחשלות, וולגריות ועילגות מונח בתודעה האוריינטליסטית שעליה מושתתת החברה הישראלית. דימויים אוריינטליסטיים אלו של נשים מזרחיות מיוצרים ומשועתקים בזירת התרבות (באמצעי התקשורת, בקולנוע, בספרות ועוד) וגם במחקר הסוציולוגי והאנתרופולוגי (בעיקר עד שנות השמונים של המאה ה-20).

המחקר האקדמי בישראל טרם כחן לעומק במשמעות החברתית של עולם הדימויים המסמן נשים מזרחיות כ'אחרות' על בסיס מוצאן האתני ובהשלכותיו על זהותן. לכן, המטרה המרכזית של המחקר הנוכחי היא להבין כיצד נשים מזרחיות החיות בפריפריה הגאוגרפית-כלכלית-תרבותית של החברה הישראלית מכוננות את זהותן כסובייקטים בעלי משמעות בעקבות סימון כ'אחרות'. במוקד המחקר ניצבים שני דורות של נשים מזרחיות החיות בעיר הפיתוח אופקים שבנגב: הדור ראשון הוא דור הבנות אשר הגיעו לישראל מארצות צפון אפריקה ואסיה לאחר הקמת המדינה בהיותן נשואות ואימהות לילדים או נערות שנדרשו לחיים עצמאיים ונישאו זמן קצר לאחר שהגיעו או יצאו לעבוד כדי לסייע לפרנסת משפחתן; הדור השני הוא דור הבנות אשר נולדו וגדלו בעיר הפיתוח ומתגוררות בה עד היום. בכל דור נעשתה הבחנה מעמדית בין נשים שפרצו את המעגל ובין אלו שנותרו בשולי החברה. על רקע זה נבחנה שאלת המחקר המרכזית: כיצד מכוננת זהותן האתנית של נשים בדורות שונים ובמעמדות שונים וכיצד היא מוצגת בשיח שהן מפתחות? בחינת שאלה זו עשויה ללמד אותנו על האופן שבו נשים מהפריפריה מתמודדות עם דימוין בציבוריות הישראלית ההגמונית.

שאלה נוספת הניצבת בלב המחקר היא אם השפיעה ההגירה על היחסים המגדריים בתוך המשפחה: על דפוסי הנישואים, על מערכת היחסים עם בן הזוג, על אימהותן, על יציאתן לעבודה ועל היחסים בין דור האימהות לדור הבנות. המחקר משלים ידע חסר על אודות קבוצה שנעלמה מהמחקר הישראלי – נשים מזרחיות החיות בערי הפיתוח, ומציע עמדה אלטרנטיבית לשיח האוריינטליסטי מצד אחד, ולשיח הפמיניסטי-ליברלי מצד אחר. עוד תורם המחקר תרומה תאורטית-אנליטית לפירוק השיחים ההגמוניים ולהכרה במורכבותה של המציאות ובגבולותיו של השיח האקדמי.

(7) ד"ר נמרוד גורן, *תפקידם של תמריצים חיצוניים בקידום שלום: המקרים של ישראל ושל טורקיה, מנחים: פרופ' אלי פודה ופרופ' דניאל בר-טל, האוניברסיטה העברית בירושלים, החוג ללימודי האסלאם והמזרח התיכון, 2010.

בעבודת הדוקטור נבחן תפקידם של תמריצים חיצוניים בקידום שלום באמצעות מקרי הבוחן של ישראל ושל טורקיה, בהתבסס על ההנחה שתמריצים יכולים

* נמרוד גורן הוא יושב ראש 'מיתווים – המכון הישראלי למדיניות-חוץ אזורית'.

לתרום מאוד ליישוב סכסוכים בין-לאומיים. במחקר מוצג סוג חדש של תמריץ – תמריץ-העל, המוגדר תמריץ בעל ערך גבוה, מעין הצעה שאי אפשר לסרב לה, המוצע על ידי צד שלישי במציאות של סכסוך בלתי נשלט, כדי להביא (ישירות או בעקיפין) ליישוב הסכסוך בדרכי שלום. תמריץ-העל חורג מעבר לצרכים מסוימים ונותן מענה לצרכים קולקטיביים מרכזיים, עמוקים ומושרשים היטב או לסוגיות זרות לא פתורות של אחד הצדדים לסכסוך. באפשרותו של תמריץ מסוג זה להתניע את השינויים הפסיכולוגיים והפוליטיים הדרושים כדי להתגבר על מכשולים בדרך לשלום, ולהעניק לגיטימציה לשינויים אלו.

השימוש במקרי הבוחן של ישראל וטורקיה לצורך המחקר נובע מכך שמדינות אלו, למרות ההבדלים הגדולים ביניהן, חולקות גם מן המשותף. שתיהן מעורבות בסכסוכים לא נשלטים המאופיינים במעורבות בין-לאומית רחבה ובניסיונות בין-לאומיים להביא ליישובם: הסכסוך הישראלי-ערבי (ישראל); והסכסוך בקפריסין והשאלה הכורדית (טורקיה). בתקופות זמן סמוכות למדי שימשו – שימוש ישיר ועקיף – תמריצים חיצוניים כדי לקדם את יישובם של סכסוכים אלו. בתהליך השלום בין הישראלים לערבים בשנים 1993-2000 נדון תמריץ אפשרי לישראל: חתימתה של ברית הגנה בין ישראל לארצות הברית בד בבד עם כינון שלום בין ישראל לפלסטינים או בין ישראל לסוריה. תמריץ זה נועד לתת מענה לצורך המרכזי של ישראל – הצורך בביטחון. אשר לטורקיה, בשנים 1999-2004, האפשרות להצטרף לאיחוד האירופי שימשה עבור טורקיה תמריץ לשנות את מדיניותה בנוגע לסכסוך בקפריסין ובנוגע לאוכלוסייה הכורדית היושבת בה. תמריץ זה מילא לצורך מרכזי של טורקיה – הצורך בהתמערבות.

מקרי הבוחן שונים זה מזה בכל הנוגע לסוגי התמריצים שנדונו בהם, לאופן יישומם ולמידת יעילותם בקידום שלום הלכה למעשה. התובנות והמסקנות שעלו מהמחקר הובילו לגיבוש הבחנות קונספטואליות בעניין תמריצים, ובהן טיפולוגיה של סוגי התמריצים שביכולתו של צד שלישי להציע, והרחבה בנוגע למאפייני תמריץ-העל. כן הושגו ממצאים אמפיריים בנוגע לישראל ולטורקיה, הכוללים מסקנות של הניתוח ההיסטורי בעניין השימוש בתמריצים בכל אחד מהמקרים, והערכה אם תמריצים אלו יכולים להיחשב כתמריצי-על או לא. המחקר סייע גם לזהות גורמים מרכזיים שיכולים להגביר את יכולתו של תמריץ לשמש תמריץ-על, ובחן את יכולתו של תמריץ-העל לקדם שלום הלכה למעשה.

8) ד"ר אורית גזית, בגידה, מוסר וטרנסלאומיות: תהליכי הבניית זהותם של אנשי צד"ל בישראל ממאי 2000, מנחים: פרופ' יורם בילו ופרופ' לואיס רוניגר, האוניברסיטה העברית בירושלים, המחלקה לסוציולוגיה ואנתרופולוגיה והמחלקה ליחסים בין-לאומיים, 2011.

ב-23 במאי נסוגה ישראל באישון לילה מאזור הביטחון בדרום לבנון. לנסיגה זו היו השלכות מרחיקות לכת על הפוליטיקה האזורית במזרח התיכון ועל הביטחון הלאומי של ישראל, ועמה נוצרה גם תופעה מסקרנת וייחודית – תפוצה לבנונית חדשה של אנשי צד"ל בישראל.

קהילה זו שיתפה פעולה עם מדינת ישראל במשך יותר מרבע מאה באזור הביטחון בדרום לבנון, ועם נסיגת ישראל מהאזור נמלטו חבריה על נפשם אל תוך שטחה, ושאלת עיצוב זהותם מאז ואילך עומדת במרכזה של עבודת המחקר.

הטענה המרכזית במחקר זה היא כי זהותם של אנשי צד"ל בישראל מתעצבת כל העת, לנוכח קונפליקט הנאמנות בין ישראל ללבנון שהם מצויים בו. מתוך עמדה מבנית זו, שמקורה במיקומם כתושבי אזור הספר בדרום לבנון ותרבות הגבול הייחודית שהתפתחה בו, אנשי צד"ל חווים את עצמם, במונחים מוסריים, כחלק משיח מתמיד של הצדקה, שבמרכזו שאלות של בגידה ונאמנות, אשמה ובושה. לצד זאת, זהותם מושפעת מן היסודות ה'ישראליים' שניטעו בהם באזור הביטחון בדרום לבנון. סובייקטים דרום-לבנוניים-ישראליים אלה, שנסיגת ישראל מלבנון הייתה עבורם טראומה קולקטיבית מכוננת, מעצבים את זהותם בישראל תוך כדי משא ומתן עם הצעדים שנקטה ישראל בעניינם, ולפי הקטגוריות המשפטיות המשמשות את רשויות המדינה לניהולם ולסיווגם. בד בבד, מתוך עמדתם החדשה של אנשי צד"ל כאזרחי ישראל הם מעצבים את זהותם למול הפסיפס החברתי הישראלי, תוך כדי הבניית גבולות הן בנוגע למיעוט הערבי-פלסטיני, שהם שואפים להיכדל ממנו, והן למול הרוב היהודי, שהם מבקשים להשתלב בתוכו. בד בבד זהותם מוסיפה להתעצב כל העת ביחסם לזירה הלבנונית הפנימית וביחסם לתפוצה הלבנונית הנוצרית בעולם, ובתווך מתגבש בה ממד טרנס-לאומי, החורג ממדינה ומשייכות לאומית אחת. ממד זה מסייע במידת-מה לאנשי צד"ל להיחלץ מכבלי עמדתם המבנית היסודית, אך זהותם נותרת שסועה ומפוצלת במהותה, והשניות מאפיינת יותר מכול את הווייתם בישראל.

אף שעבודת המחקר משתמשת במקרה הבוחן של אנשי צד"ל כדי לעמוד על עיצוב זהותן של תפוצות, ואינה מתיימרת להציג מחקר היסטורי, היא מבקשת

למלא חלל הקיים במחקר האקדמי על אודות צד"ל. דומה כי אך לאחרונה, כעשור לאחר נסיגת ישראל מלבנון, החל ניסיון ממשי להתמודד ברשות הרבים בישראל עם ההשלכות החברתיות, התרבותיות והפוליטיות ארוכות הטווח של שהותו הממושכת של צה"ל באזור זה. מטרתה של עבודה זו להעשיר, ולו מעט, את הדיון בפרק זה בתולדותיה של ישראל מנקודת המבט האקדמית ומזווית של מדעי החברה, ולתרום בכך לפולמוס על אודות משמעויותיו החברתיות והפוליטיות.

9) ד"ר שמוליק שיינטוך, מדיניות כלפי אנשים חסרי בית בישראל 1948-2010, מנחה: פרופ' ג'וני גל, האוניברסיטה העברית בירושלים, בית הספר לעבודה סוציאלית ולרווחה חברתית על שם פאול ברוואלד, 2011.²

במדינת ישראל חיים בפתח העשור השני של המאה ה-21 אלפי אנשים חסרי בית. עבודת המחקר מעלה כי מצב זה אינו חדש, והתקיים במדינה מאז הקמתה ב-1948, ואף לפני כן.

חסרות בית היא תופעה מוכרת במדינות רווחה, והיא כוללת מגוון רחב של תנאי מחיה, החל באנשים החיים בחוץ ללא גג לראשם, בכלי רכב ובבתים נטושים, בגנים ציבוריים, על ספסל ברחוב או בחדרי מדרגות, עבור בשהייה בהוסטלים, במלונות, בבתי חולים או במוסדות – פרטיים או ציבוריים, וכלה בשהייה אצל חברים, מכרים ואנשים אחרים, לתקופות קצרות ולא יציבות. מדינות רווחה שונות הגדירו את התופעה ופיתחו מדיניות בניסיון להתמודד איתה, תוך כדי שימת דגשים על ממדים שונים של הפתרונות האפשריים. מחקר זה מתאר את המדיניות של ישראל כלפי חסרי בית בשנים 1948-2010.

בפרק הראשון של העבודה מוצג מצב המחקר בכל הקשור לעיצובה של המדיניות כלפי אנשים חסרי בית. בפרק השני נסקרת המתודולוגיה שלפיה נערך המחקר. בפרקים השלישי, הרביעי והחמישי נפרסת ההיסטוריה של חסרי הבית והמדיניות שננקטה כלפיהם במדינת ישראל בתקופה המדוברת:

2 השלמתו של מחקר זה התאפשרה בין השאר בזכות סיוע כספי ממקורות שונים, ובהם מלגות על שם שולמית יוספוביץ, מלגה על שם נירה שנהר ומלגת מרכז מינרבה לזכויות האדם באוניברסיטה העברית בירושלים. כן סייעו בהכנת המחקר ציונה קמלמן והארכיונים של עיריית תל אביב-יפו, עיריית ירושלים, הכנסת והמוסד לביטוח לאומי.

בפרק השלישי ניתנת סקירה על המצב לפני קום מדינת ישראל; בפרק הרביעי נסקרת התקופה שבין 1948 לשלהי שנות החמישים, ובכלל זה עליית ההמונים הראשונה, וכן התקופה שבין סוף שנות החמישים לסוף שנות השמונים; בפרק החמישי נערך דיון בשנים 1989-1996, שהתרחשו בה בו בזמן שלושה עניינים רלוונטיים: עליית ההמונים השנייה, התהוותה של מדיניות כלפי אנשים חסרי בית והבנייתה של בעיית 'דרי הרחוב' כבעיה חברתית. בפרק זה נסקרים האירועים הרלוונטיים למדיניות מאז יציאתן לראשונה של תקנות העבודה הסוציאלית עד כתיבת מחקר זה בשנת 2010.

בפרק השישי והאחרון נדונים שלושה מהלכי מדיניות כלפי אנשים חסרי בית במדינת ישראל בתקופה המדוברת. בחלק הראשון של הפרק מדובר על שני מהלכי מניעה של חסרות בית בימי שתי העליות הגדולות, שהניע אותם הרעיון אשר עמד בבסיס המדיניות של קליטת המוני העולים. החלק השני עוסק בהבנייתה החברתית של חסרות הבית בישראל באופן מצומצם כבעיה של 'דרי הרחוב', ונדונה בו בניית המדיניות כלפי דרי הרחוב, שעוצבה על בסיס רעיון השיקום. לבסוף, נערך דיון במונח 'דרי רחוב' ובתפקידו בהבניית הבעיה החברתית של אנשים חסרי בית בישראל.

10 ד"ר עמרי שמיר, צרכנות פוליטית, יזמים חברתיים-פוליטיים ומדיניות ציבורית בעידן הגלובלי: מסגרת מושגית ומקרי בוחן בישראל, מנחים: ד"ר גיא בן-פורת ופרופ' שלמה מזרחי, אוניברסיטת בן-גוריון בנגב, המחלקה למנהל ומדיניות ציבורית, 2011.

במחקר מוצעת בצרכנות פוליטית בישראל ובפוטנציאל של הצרכנות כאסטרטגיית פעולה אפקטיבית. צרכנות פוליטית, דהיינו הימנעות מקניית מוצרים מסוימים או העדפה של מוצרים אחרים משיקולים ערכיים, נועדה להשפיע על התנהגותן של חברות כלכליות ולהתאימה לתפיסה הערכית של האזרחים. מחקר זה מצביע על צרכנות פוליטית ככלי נוסף בידי אזרחים מן השורה המבקשים לחולל שינוי באמצעות ניצול כוחם הכלכלי. אירועי המחאה בקיץ 2011, ובעיקר החרם שהוכרז על גבינת הקוטג', מעוררים עניין מיוחד בצרכנות פוליטית, שנחשבה עד לא מזמן תופעה זניחה בישראל, למעט בקרב הציבור החרדי.

במחקר מוצעת תמונה רחבה, תאורתית ואמפירית המבססת מושגים לדיון בצרכנות הפוליטית כאסטרטגיית פעולה שמאמצים יזמים חברתיים-פוליטיים

המבקשים להשפיע על הנורמות המקובלות בחברה, על התנהלותם של עסקים בשוק או על עיצובה של מדיניות ציבורית. המחקר מציג מודל תהליכי מקורי שלפיו אימוצה של הצרכנות הפוליטית מושפע מתנאים מבניים – פוליטיים, כלכליים ותרבותיים, וגם מחישובי עלות ותועלת שהיזמים עורכים.

מקרי הבוחן של המחקר – התנגדות לניסויים בבעלי חיים, סחר הוגן ושמירת שבת – מצביעים על דפוס שכשלי ממשל, המתבטאים בקושי לעצב מדיניות ציבורית עקבית ויציבה, מעצימים את תחושת חוסר שביעות הרצון בציבור ובקרב יזמים הפועלים לחולל בו שינוי חברתי ופוליטי. אותם יזמים בוחרים באסטרטגיית פעולה של צרכנות פוליטית כאשר הם מעריכים שלאסטרטגיה זו סיכויי הצלחה גבוהים לעומת פעילות פוליטית בערוצים הפורמליים.

אירועי המחאה של קיץ 2011, ההתרחקות של המוחים מהפוליטיקה המפלגתית וההצלחה (זמנית ככל שתהיה) של מחאת הצרכנים – כל אלה מצביעים על האפשרות שהצרכנות הפוליטית תקבל מקום מרכזי במגוון הפעילות הפוליטית בישראל. מחקר זה מציע כלי יעיל להבנת התהליך וגם להערכת הפוטנציאל של הצרכנות הפוליטית.